

ÇANAKKALE (SAZLI KÖYÜ/AYVACIK) AĞIZLARINDA BİR KIPLİK ŞEKLİ: “-mAk vā”*

A Modality Form “-mAk vā” in the Dialects of Çanakkale District (Sazlı Village/Ayvacık)

Seval DİRİK**

Dil Araştırmaları, Güz 2016/19: 111-123

Öz: Çanakkale ağızları üzerine yapılan çalışmaların az olmasıyla beraber bu bölgede kullanılmakta olan bazı dilbilgisel şekiller hâlâ bilinmemektedir. Bu çalışmada Çanakkale ağızlarında kullanılan “var” sözcüğünün dilbilgiselleşmesiyle oluşmuş “-mAk vā” kalıbının üzerinde durulacaktır. “-mAk vā” yüklem işaretleyicisinin cümle anlamına bağlı olarak tahmin, ihtimal ve çıkarım bildiren bir çeşit bilgi kipliği işaretleyicisi olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada, Çanakkale'nin Ayvacık ilçesi Sazlı Köyü derlemelerinde görülen “-mAk vā” yapısının şekil ve anlamsal özelliklerinin açıklanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Kipliği, “var” sözcüğü, yüklem işaretleyicisi, Çanakkale ağızları, Ayvacık, Sazlı Köyü

Abstract: Few studies have been conducted on the dialect of Çanakkale. Besides, some grammatical structures being used in this district are still unknown. This study investigates a grammaticalized use of existential expression “var” in the dialect of Çanakkale which is formed as “-mAk vā”. It is found that the predicate form “-mAk vā” functions as an epistemic modality marker that indicates speculative, deductive and assumptive depending on the context of a sentence. This paper aims at describing the semantic and morphological properties of “-mAk vā” found in the data from Sazlı village in Ayvacık, Çanakkale district.

Keywords: Epistemic Modality, Existential Expression “var”, Predicate Form, Çanakkale Dialects, Ayvacık, Sazlı Village

1. Giriş

Çanakkale ağızları Karahan'ın Anadolu ağızlarını sınıflandırdığı eserinde “*Batu Grubu Ağızları*” içerisinde yer alır (bk. Karahan, 2011:2). Ancak bu bölgeyle ilgili yapılmış çalışma ve derlemelerin oldukça az olmasından dolayı, diğer Anadolu ağızlarından farklı yapıdaki dilbilgisel öğelerin varlığı henüz bilinmemektedir.

Ölçünlü dilde, olması istenilen gerçekleşmesi hayal edilen istek ve arzular örnek (1)'de görüldüğü gibi ifade edilebilir. Burada, varlık ve mevcudiyet ifade eden “var” sözcüğü dilbilgiselleşerek, cümleye konuşmacının eylemi gerçekleştirmeye yönelik

* 14-18 Eylül 2015 tarihlerinde Kuzey Kıbrıs Gazimağusa'da Doğu Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü tarafından düzenlenen 8. Uluslararası Diyalektoloji ve Jeolengüistik Kongresi'nde sunulan bildirisinin gözden geçirilmiş ve ilave yapılmış şeklidir.

** Doktora Öğrencisi, Okayama Üniversitesi, Graduate School of Humanities and Social Sciences, Okayama/JAPONYA. svldr@gmail.com. Gönderim Tarihi: 03.09.2016 / Kabul Tarihi: 27.10.2016

istemek anlamını katan bir yapı hâlini almıştır. Konuşmacının kendisine ait isteği dile getirildiği için bu yapıdaki anlamsal özne birinci şahıstır.

1) *Şimdi Ankara'ya gitmek vardı.*

Ancak aynı cümle farklı semantik özellikler ile Çanakkale ağızlarında da karşımıza çıkabilir. Çanakale yöresi ağızlarından Sazlı Köyü ağızında örnek (2)'deki gibi bir kullanım oldukça yaygındır.

2) *Ankara'ya **gitmek vâdi**.*

“O Ankara'ya gitti herhâlde/ gitmiş olmalı.”

Ölçünlü dilin sergilediği özelliklerin aksine Sazlı Köyü ağızında kullanılan bu cümle bağlama bağlı olarak tahmin, çıkarım ve ihtimal anlamı yansıtır. Cümlelerin öznesi ise birinci şahsı değil, üçüncü şahsı ifade eder. Yani, üçüncü şahsın eylemine yönelik konuşmacının (birinci şahsın) algısı söz konusudur.

Bu bildiriye, Çanakkale'nin güneybatı ilçesi Ayvacık'ın Ege sahili köylerinden Sazlı'da gerçekleştirilen derlemelerde tespit edilen “-mAk vā” kalıbının kullanımı ve cümleye kattığı anlam üzerinde durulacaktır¹.

Çalışmanın amacı, “-mAk vā” şeklinin işlevlerini ve anlam özelliklerini ayrıntılı olarak ele alıp, sözü geçen şeklin tahmin, ihtimal ve çıkarım bildiren bir bilgi kipliği (epistemic modality) olduğunu belirtmektir. Konuşmacının bir olayın oluş esnasında ortaya çıkan açık izlere bağlı kalarak, konu üzerindeki algısıyla tahmin ve çıkarımını öne sürmesi, bu şeklin kanıtsallık (evidentiality) ile bağlantılı olduğu savını ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda “var” sözcüğünün dilbilgiselleşmesi sonucu ortaya çıkan kalıp yapının içerdiği anlamsal ve biçimbirimsel özelliklerin ağızlarda görülen kiplik olgusuna farklı bir bakış sunacağı düşünülmektedir. Son olarak, sözü geçen kalıp yapının birinci tekil ve çoğul şahıs eki kullanımında konuşmacının olayı sonradan farkına vardığını bildiren bir işlev aldığı tespit edilmiş olup, bu yapının şahıs ekleri ile nasıl bir uyum sergilediği bildiriye açıkça belirtilmiştir. Bu yolla ağız araştırmalarına, Sazlı Köyü derlemelerinden yola çıkarak Çanakkale yöresinin ağızı hakkında katkıda bulunmak hedeflenmektedir.

2. Çanakkale Ağız Özellikleri

Anadolu ağızları şekil, ses ve söz dizimi özellikleri bakımından Doğu Grubu Ağızları, Kuzeydoğu Grubu Ağızları, Batı Grubu Ağızları olmak üzere üç ana gruba ayrılarak sınıflandırılmıştır (Karahana 2011:1,2). Çanakkale ağızları ise bu sınıflandırma

¹ Bu çalışmada Çanakkale Yöresi Ağızları hakkındaki çalışmalara başlangıç niteliğinde dar alan çalışması esas alınmış olup, Ayvacık ilçesinin Sazlı Köyünden derlemelere başlanmıştır. Kaynak kişiler ile doğrudan görüşüp diyalog kurarak doğal konuşma anında not alma, ses ve video kaydı yapma ve ayrıca fotoğraf/resim tasvir etme şeklindeki yöntemler kullanılmıştır. Kaynak kişiler, yörede doğup büyüyen, askerlik, geçici işler vb. dışında yöreden ayrılmamış 40-80 yaş aralığındaki ilk ve orta okul mezunu yerel halktan seçilmiştir.

Sazlı Köyünün nüfusu 480 (Türkiye İstatistik Kurumu,2014) olup, başlıca geçim kaynağı zeytincilik, tarım, turizmdir. Köyün tarihçesi tam olarak bilinmemekle beraber rivayetlere göre kuruluşu 15,16. yüzyıllara dayanan Kızılcatuzla'ya (Ayvacık) bağlı bir yörük obasıdır. Karasi Beyliği döneminde sistemli olarak bu bölgeye Oğuz boyları yerleştirilmiş ve Karasi Vilayeti Osmanlı Devletine geçince Kızılcatuzla (Ayvacık) kazası civar köylerle beraber Biga sancağına bağlanmıştır (bk. Öden 1999).

içerisinde Batı Grubu Ağızlarında 1. Grup içerisinde yer alır ve bu grubun temel özellikleri zayıflayarak devam eder (Karahan, 2011:178).

Elimizdeki veriler ışığında Çanakkale ağzlarındaki ses olaylarına Ayvacık yöresinden örnek verecek olursak kısaca şöyle değerlendirmelerde bulunabiliriz.

- Kelime sonunda “r” düşmesi yaygındır: *var/ durur* → *vā/ duru*
- Kelime ortasında “l” düşmesi görülür: *abla* → *aba*
- Şimdiki zaman eki “-yo” → *bakıyom* ; bazı yörelerde “*yoru*”
- Gelecek zaman eki “-cAk/çAk” → *gelecek / kitçek*
- İstek kipi kullanımı şöyledir: *geleyim/bakayım* → *gêlêm/bakam*
- t>d: *taş* > *daş*, k>g: *karga* > *gāga*, g>k: *Gülsüm* > *Küsüm* gibi ses değişimleri görülür.
- Özellikle Ayvacık yöresinde “-(y)Ik” eki ile işaretlenmiş yüklem ve sıfat-fiil kullanımı yaygındır. → *Dada üstünü boyayık /Buban işten gelik. / burgalanık çivi / silinik masa* (bk. Dirik&Kuribayashi, 2015).
- Yine Ayvacık yöresinde şöyle tipik kelime kullanımları da mevcuttur: *Çocuk* → *dada*; *Kardeşim* → *Gıdışım*

Çanakkale ağzlarının şekil, söz dizimi ve dilbilgisel unsurlarını ele alan, ağız özelliklerini dilbilimsel açıdan inceleyen kapsamlı bir araştırma yok denecek kadar azdır (bk. Bulut 2013:1149). Bu bölge hakkında da kapsamlı bir çalışmanın Türkiye Türkçesi ağız çalışmaları için gerekli olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Bu bağlamda çalışmamızın Çanakkale Ağzlarının çeşitliliğini ve özel dilbilgisel kullanımları göstermesi açısından önem arz ettiği düşünülmektedir.

3. Kiplik Kavramı

Kiplik genel anlamda konuşmacının bir olay ve duruma yönelik öznel tutumunu yansıtan anlamsal bir kategori olup kip ekleri ve değişik dilsel araçlarla işaretlenebilmektedir. Erk Emeksiz’e göre kiplik önerme boyutunda yalnızca yüklemi değil tüm tümceyi kapsayan ve bakış açısı yansıtan anlamsal bir ulamdır ve bu nedenle tek bir dilbilgisel yapıya indirgenemez. Kip ise bu anlamsal ulamın dilbilgiselleşmiş biçimidir. Kiplik işaretleyicileri, kip ekleri, belirteçler, eylemler, sıfatlar, adlar ve söylem birimlerinden oluşabilir (Erk Emeksiz, 2008:57). Benzer, kip ve kiplik ayırımına dikkat çekerek kip kavramının konuşmacı için atanmış bir değer olduğunu belirir ve buyruk, istek, dilek-şart, gereklilik kipleri için atanmış belli eklerin kullanılması gerektiğini dile getirir. Kiplik kullanımı için ise konuşmacı atanmış değerleri değil, seçilmişleri kullanır. Ekler belli sınırlar içinde birden fazla kiplik türüne sahip olabilir ve konuşmacı ile dinleyici arasındaki ittifaka göre bir cümlede birden fazla kiplik türü seçilebilir (Benzer, 2012:112). Demirel ve Kerimoğlu’na göre, kip ve kiplik arasında bir kapsam ilişkisi olup, kip fiilin aldığı biçimlerle oluşan konuşurun tutumunu yansıtan durumları, kiplik ise fiilin aldığı biçimlerin dışında diğer bağlamsal olguları da içine alan durumları ifade eder (Demirel & Kerimoğlu, 2015:1274).

Palmer’ın kiplik sistemleri (Modal sistem) üzerine yaptığı çalışmada kiplik kavramı kiplik (modality) ve kip (mood) şeklinde ayrı ayrı ele alınır (Palmer, 2001:4). Türkçe bu kiplik türlerini karşılayabilecek dilbilgisel ve sözlüksel birimlere sahip olmakla beraber karma bir kiplik sistemine sahiptir (bk. Corcu 2005, Kerimoğlu 2011, Günay 2014). Palmer’ a göre kiplik kategorisi, eylem kipliği (event modality) ve önerme kipliği (propositional modality) olmak üzere iki ana gruba ve alt gruplara ayrılır (Palmer 2001:7). Eylem kipliği gerçekleşme potansiyeli olan olayları ele alır. İzin, zorunluluk, gereklilik, emir, istek gibi söz eylemlerini yansıtır. Yükümlülük kipliği (deontic modality) ve devinim kipliği (dynamic modality) şeklinde iki alt gruba ayrılır. Önerme kipliği ise konuşmacının, yargının gerçekliğine yönelik tutumunu ele alır. Bilgi kipliği (epistemic modality) ve kanıt kipliği (evidential modality) olmak üzere iki alt grubu vardır. Bilgi kipliği, bir önermenin doğruluk durumu hakkında konuşmacının kendi fikrini bildirmesidir. İhtimal-tahmin (speculative), çıkarım (deductive), varsayım-tahmin (assumptive) alt gruplarını kapsar. Kanıt kipliği ise, konuşmacının duyduğu, gördüğü ve hissettiği olaylar gibi belli izlerden yola çıkarak önermenin gerçekliğini sahip olduğu kanıtları belirterek aktarmasıdır. Aktarım (reported) ve duyumsal (sensory) olmak üzere iki eşitir. Aktarım, konuşmacının dış kaynaktan duyduklarını dinleyiciye aktarması şeklinde olur. Duyumsal kanıt kipliği ise konuşmacının doğrudan gördüklerini veya dolaylı olarak görme, işitme, koklama, dokunma, tadına bakma vb. gibi yollarla algıladıklarını dile getirmesi şeklinde ifade edilir. Palmer’in da belirttiği gibi çıkarım içeren bir yapının aynı zamanda kanıtsallık ifade edebilmesinden dolayı, önerme kipliği dhilinde bilgisellikte kanıtsallık yakından ilintilidir (Palmer 2001:9).

Bu çalışmada bilgi kipliği önermeye yönelik konuşmacının tahmin, ihtimal ve çıkarımını içeren bilgisellik için kullanılacaktır. Kanıtsallık ise bilginin kaynağının konuşmacının duyduğu, kokladığı, dokunarak hissettiği, belli bir bilgiye dayanarak algıladığı olay ve olgular olabileceği gibi, gözleme dayalı algı da olabilmesinden dolayı bilgi kipliği ile ilintili biçimde konuşmacının kendi duyumlarına dayalı izlerden yola çıkarak elde ettiği bilgisellik için kullanılacaktır (bk. Aikhenvald, 2004:3 ; Johanson, 2003:282).

4. Türkçede “var” Sözcüğü ve Kiplik kullanımı

Türkçede “var” sözcüğü varlık bildiren bir sözcük olup, *imiş/-(y)mİş, idi/-(y)DI, -DIr; -sA/ise* ek eylemleri ile çekimlenerek isim cümlelerinde yüklem gibi kullanılır (bk. Hengirmen, 2007:245).

3) *Onun arabası var.*

4) *Onun evi varmış.*

Ağca’ya göre, “tarihsel Türk dillerinde çeşitli dilbilgiselleşme süreçlerinden geçen ba:r (var) sözcüğü bir fiilden sıfatlaşmış olup, varlık ve mevcut olma anlamları içeren sıfat, isim ve en son varlık bildiren yüklem işaretleycisi görevini üstlenmiştir” (Ağca 2015:97).

Standart Türkçede “var” sözcüğü dilbilgiselleşme sürecini devam ettirir ve konuşmacının istek/arzusunu ifade eden kiplik işaretleycisi görevinde kullanılabilir. Bu haliyle istek anlamı içeren yükümlülük kipliği bildirir.

5) *Şimdi İstanbul’da olmak vardı.* (İstek - İstiyorum ama olmadı)

6) *Şimdi İstanbul’da olmak var* (1. gerçekleşmemiş istek 2. bulunma isteği)

Diğer yandan aynı “var” sözcüğünün (7)’de olduğu gibi Çanakkale Sazlı Köyü ağızındaki kullanımına bakıldığında, standart Türkçede istek/arzu anlamı içeren yapı, burada farklı bir anlam yansıtır. Bu yapıyla konuşmacı yargıya çıkarım, tahmin ve ihtimal anlamları yüklemiştir. Bağlama göre konuşmacının belli izlere dayanarak dolaylı yoldan edinilen bilgiyi aktarması, kanıtsallık bildiren bir yapı olarak da kullanılabilirliğini gösterir.

7) *Şimdi İstanbul’da olmak vā.*

- Tahmin: Herhalde o şimdi İstanbul’da olacak.
- Çıkarım: Şimdi o İstanbul’da olmalı.
- İhtimal: Şimdi o İstanbul’da olabilir.
- Kanıtsallık: İstanbul’a gitmiş, o şimdi İstanbul’da. Sosyal paylaşım sitesinde onun resmini gördüm ve buna dayanarak onun şimdi İstanbul’da olduğunu söylüyorum.

Bu cümleye bağlamla bir bütün içerisinde bakıldığı zaman “-mAk vā” yapısının tahmin, çıkarım, ihtimal anlamlarını ifade ettiği görülmektedir. Duruma göre tahmin ve ihtimal anlamı aynı anda ortaya çıkabilmektedir. Belli bir olayı gözlemlemek, durumu hissetmek, bir şeye dokunmak, bir şeyi koklamak vb. sonucu elde ettiği bilgiye dayanarak kişinin algısını çıkarım ve tahminde bulunarak dile getirmesi, bu yapının kanıtsallık ile bağlantısını ortaya çıkarmaktadır.

5. “-mAk vā” Yapısının Morfolojik Özellikleri

Sazlı Köyü derlemelerinde dikkat çeken “-mAk vā” yapısı fiilin mastar hâli “-mAk” ve varlık bildiren “var” sözcüğünün birleşmesiyle oluşmuş bir yapıdır. Burada var sözcüğünün eklenmesiyle bir olayın, olgunun var olduğu ifade edilmez. Varlık anlamını tamamen yitirmiş bir sözcük olup, fiilin mastar hâli ile birlikte kalıplaştığı düşünülmektedir. Semantik olarak konuşmacının bir olay, olgu ve duruma yönelik olayın olma ihtimalini de kapsayarak tahmin ve çıkarımını ifade eder. Fiil cümlelerinde *fiilin mastar hâli+var* şeklinde ortaya çıkmasıyla beraber, isim cümlelerinde *ol-yardımcı fiilin mastar hâline “var”* sözcüğünün eklenmesiyle “*olmak var (ömak vā)*” şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Aşağıda görüldüğü gibi üç temel şekilden söz etmek mümkündür.

- Fiil+mAk vā → gelmek vā
- Fiil+mAk vā+DI → gelmek vādı
- Fiil+AcAk olmak vā → gelecek ömak vā

Aşağıdaki Tablo 1’de görüldüğü üzere “-mAk vā” yapısının uyumlu olduğu biçimler gelecek zaman ve geçmiş zaman ekleri ile sınırlıdır. Zaman eki almadan “*gelmek vā*” şeklindeki kullanımı ise şimdiki zaman veya geniş zaman dilimini kapsamaktadır.

Tablo 1. “-mAk vā” Yapısının Zaman Ekleri ile Kullanımı

Zaman ekleri	gel+mAk var (-mAk vā)	
	olumlu	olumsuz
şimdiki zaman (-I)yor	* ¹ gel-iyor ō-mak vā	*gel-mi-yor ō-mak vā
Görülen geçmiş zaman -DI/(y)DI	gel-mek vā-dı *gel-dı ō-mak vā	gel-me-mek vā-dı *gel-me-dı ō-mak vā
Duyulan geçmiş zaman -mIş/-(y)mIş	*gel-miş ō-mak vā *gel-mek vā-miş	*gel-me-miş ō-mak vā *gel-me-mek vā-miş.
Aorist -Ar/-Ir	*gel-ir ō-mak vā	*gel-mez ō-mak vā
Gelecek zaman -(y)AcAk	gel-ecek ō-mak vā	gel-me-yecek ō-mak vā
Gelecek zamanın hikayesi	gel-ecek ō-mak vā-dı	gel-me-yecek ō-mak vā-dı

Bu yapının bütün şahıs ekleri ile kullanımı mümkün olmakla beraber üçüncü şahsa yönelik kullanımı daha yaygındır. Birinci şahıs kullanımında ise diğer şahıs ekleri ile olan kullanımından farklı olarak kişinin farkındalığını ifade eden bir anlam ortaya çıkar.

Tablo 2. “-mAk vā” Yapısının şahıs Ekleri ile Kullanımı

şahışlar	gel-mek var/vā	
1.tekil şahıs	gelmek var-ım	gelmek vā-yım.
2.tekil şahıs	gelmek var-sın	gelmek vā-sın.
3.tekil şahıs	gelmek var	gelmek vā.
1.çoğul şahıs	gelmek var-ız	gelmek vā-yız.
2.çoğul şahıs	gelmek var-sınız	gelmek vā-sınız.
3.çoğul şahıs	gelmek var-lar	gelmek vā-lā.

Ek olarak, “-mAk vā” yapısının bilgilerimiz dahilinde bölgede kullanımı tespit edilmiş bir soru şekli yoktur. Aşağıda görüldüğü biçimde konuşmacı karşısındakine doğrudan kendi tahminini soru şeklinde yöneltemez.

8) *Ali gēmek vā mı?²

Bu yapı örnek (10)’da görüldüğü gibi soru zarfları ile de kullanılamaz.

2 (*) işareti dilbilgisel olarak uygun olmadığını belirtir.

9) Çok para gāzanmak vālā.³

“(Onlar) Çok para kazanıyorlar herhâlde”

10) *Nasil/Neden/Ne zaman /Kiminle/ Nerede çok para gāzanmak vālā?

Diğer yandan, bu yapı “değil mi” koşacıyla soru şeklini alır ve konuşmacı karşısındakine kendi fikrini teyit ettirir.

11) Aha... Gāvaltı yapmamak vā bunlā, dē mi?

“Aha (henüz) kahvaltı yapmamış bunlar, değil mi?”

Konuşmacı kahvaltı masasını kuran kişileri görür ve (11)’deki cümleyi kurar. Karşısındaki kişiye kendi çıkarımını teyit ettirmek için “değil mi” ekleyerek soru cümlesi şekline dönüştürebilir.

6. Sazlı Köyü Ağzından Derlenen Veriler ve Semantik Özellikler

“Önermenin gerçeklik durumu veya gerçeklik değerine karşı konuşurun tutumunu bildiren kategori” önerme kipliği olarak bilinir (Kerimoğlu 2011:121). Bilgi kipliği, bir önermenin gerçekliği hakkında konuşmacının kendi algısına dayalı yaptığı yorumu ifade eder. Bu algı bir kanıtı dayanarak çıkarımda bulunma, konuşmacının bir konu üzerindeki genel bilgisine dayalı yaptığı yorum ve kesinliğinden emin olmadığı sadece fikir yürütme şeklinde olan tahmin-ihhtimal şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu üç kiplik ifadesi ölçünlü dilde değişik şekillerde işaretlenmektedir. Örneğin, “a.Ali ofisinde olabilir.(İhtimal), b.Ali ofisinde olmalı.(çıkartım) c.Ali ofisinde olacak.(varsayım-tahmin)” şeklinde gösterilebilir (Kerimoğlu 2011:121). Ölçünlü dildeki zengin kiplik işaretleyicilerine rağmen, Sazlı Köyü derlemelerinde tespit edilen “-mAk vā ” yapısı tek başına bütün bu kiplik anlamlarını işaretleyebilmektedir. Anlam farkı tamamen bağlamdan anlaşılacakla beraber ihtimal, çıkarım, tahmin içerikli bilgi kipliği bildirmesinin yanı sıra, bilgiyi belli bir kaynağa veya izlere dayanarak elde etmesi ve bu izlerin açıkça ortada olmasından dolayı kanıtsallık ile bir bağlantısı olduğu da düşünülebilir.

Temelde, kanıt kipliği de önerme kipliğinin bir alt kategorisi olmakla beraber, ölçünlü dilde bu özellik daha çok -mİş eki ile ifade edilmektedir. Ancak ağzılarda standart dildeki biçimbirimlere alternatif oluşturacak şekilde değişik yapıların ortaya çıktığı görülmektedir (bk. Demir, 2012; Dirik&Kuribayashi, 2015). Burada ele alınan yüklem işaretleyicisi “-mAk vā ” nın da ölçünlü dilde görülen önerme kipliği içerisindeki biçimbirimlere alternatif olarak, Sazlı Köyü ağzında daha geniş anlam yelpazesi olan bir yapı şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“-mAk vā” yüklem işaretleyicisinin tahmin, ihtimal ve çıkarım anlamları bağlama göre değişmekte olup, aşağıda verilecek örnekler ile bilgi kipliği olarak kullanımı açıklanmaya çalışılacaktır.

Örnek (12), (13), (14)’de kaynak kişi resimde gördüklerini kendince betimleyerek konuşmaktadır. Bu üç cümlede “-mAk vā ” konuşmacının gördüklerine dayanarak tahmin ve çıkarımını ifade eder. Bu yapıyla kurulan cümleler kesinlik anlamı içermez. Kişinin tamamen çıkarımına ve algısına dayalı yüzeysel tahmindir. (12)’de “-mAk

3 Bu cümlede görülen “vālā”daki “-lā” üçüncü çoğul şahıs ekidir.

vā” cümlelerinin sırasıyla içerdiği anlamlar ihtimal (speculative), çıkarım (deductive) ve tahmin-varsayım (assumptive) şeklinde olup bilgi kipliği işaretlenmektedir. (13), (14)’de ise resimde gördüklerinden fikir yürüterek çıkarımda bulunmaktadır.

12) *Bura da gökyüzü. Beyaz bulutla şey oluk. Araba mı bu? Beyaz bulutlā gökü bürümüş. Unu da bilemedim. Araba mı? Otobüs. Ğarayolundan u da **kitmek vā**. Şunnā insan mı urda? Garalā. Araba **beklemek vālā**, yola kitmek için. Arabaya **binecek ömak vālā**. Bi yere kitçeklē. Yolculuk yapçaklā. Arabanın üstünde bile insanlā. oturuyo.*

“Burası da gökyüzü. Beyaz bulutlar şey olmuş. Araba mı bu? Beyaz bulutlar göğü bürümüş. Onu da bilemedim. Araba mı? Otobüs. Karayolundan o da gidiyor herhalde. Şunlar insan mı orada? Kara olanlar. (Onlar) Araba bekliyor olmalılar, yola gitmek için. (Onlar) Arabaya binecekler herhâlde. Bir yere gidecekler. Yolculuk yapacaklar. Arabanın üstünde bile insanlar oturuyor.”

13) (Üzerine beyaz köpük yapışmış resimdeki çocuğa bakarak konuşuyor)

A: *Bu okuyo. Bu da yürüyo. Ğar vā bak şunun üstünde, Ğar yağmış.*

“Bu okuyor. Bu da yürüyor. Kar var bak şunun üstünde, kar yağmış.”

B: *Kar deĝil köpük o.*

A: *Biz köpükten anlāmıyız canım. Anam Ğar **yaĝmak vā** üstüne, diriz.*

“Anam kar yağmış (herhalde) üstüne, deriz.”

14) *Burda da Ğar yağıyo...Köpük **atmak vālā**. Üstlēni boyamışlā. Üç tēnē dada. Abu üstleri boyanmış. Üstleri boyanık.*

“Burada da kar yağıyor. Köpük atmışlar (herhalde).Üstlerini boyamışlar. Üç tane dada. Abu üstleri boyanmış. Üstleri boyanmış durumda.”

Devam eden bir olayı gözlemleyerek buna baĝlı çıkarımlarda da bu yapı kullanılabilir. Olay konuşma esnasında devam etmektedir. (15)-(18) numaralı cümlelerde konuşma anı içerisinde gerçekleşmekte olan eyleme baĝlı çıkarım bulunmaktadır. Konuşmacının belli bir sebep sonuç ilişkisi içerisinde gördüğü kanıtlara dayanarak yorumda bulunması kanıtsallığı da işaretlediğini düşündürmektedir.

15) (Mutfakta çikolata hazırlayan kişileri görerek konuşuyor)

U ĝıdan çikolata yapıyonuz. Canınız çok tatlı çekmek vā.

“O kadar çikolata yapıyorsunuz. Canınız çok tatlı çekiyor olmalı”

16) (Yolda önünden geçen Asyalı bir grubu görerek yorumda bulunuyor)

Bunnā Japonya’dan gelen misafirle ömak vā.

“Bunlar Japonya’dan gelen misafirler olmalı”

17) (Çocuklarının geç bir saatte kahvaltı sofrası kurduğunu görüyor.)

Aha... Ğavaltı yapmamak vā bunlā dā...

“Kahvaltı yapmamışlar bunlar daha...”

18) A: *Senin gözlēn küçüldü. Uygun ĝemek vā. Hadi kit yat.*

“Senin gözlerin küçüldü. Uygun gelmiş. Haydi, git yat.”

B: *Hayır uyukum gelik dēl.*

“Hayır, uyukum gelmedi.”

Konuşmacı konuşma anında işittiği seslerden yola çıkarak çıkarımda bulunabilir. Tahminin doğruluk derecesi ise “herhâlde” zarfı ile düzenlenebilir. Anlam içerisinde önermenin kesinliğinden emin olmama durumu bulunur ancak “herhâlde” zarfının eklenmesiyle “-mAk vā” yapısı cümleye doğruluk derecesi düşük tahmin vurgusu yapar.

19) (Deniz kenarından ses duyuluyor.) *Nēden geldi u ses? Çocuklara **bağırmaq vā**. İskelenin üstündelē. Dadalara **çekişmek vā**.*

“Nereden geldi o ses? Çocuklara bağırıyor herhlâde. İskelenin üstündeler. Çocuklara kızıyor olmalılar.”

20) A: Annem nerde?

B: *İçēden gelen şıkırtya göre anan bulaşık **yıkamak vā**.*

*Hē, Anan bak dōrdan gēdi. Herâlde bak öbür mutfaktan **gemek vā**.*

“İçeriden gelen şıkırtya göre annen bulaşık yıkıyor olmalı. Hee, Annen bak ta oradan geldi. Herhâlde öbür mutfaktan geliyor.”

Genel bilgiye dayalı çıkarım ve tahmin cümleleri yine “-mAk vā” yapısıyla kurulabilir. Önermenin gerçekliği kabul edilir ve konuşmacının konu hakkındaki genel bilgisinden yola çıkılarak tahmin cümlesi kurulur. Ek olarak konuşmacı tahminini mantık çerçevesinde belli bir sebep sonuç ilişkisine dayandırarak yorumda bulunmaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi önermenin doğruluk derecesi yani cümlenin daha düşük ölçekli tahmin olduğu “herhalde” zarfı ile belirlenir.

21) A: *Ġaşıdan deniz çok köpürüyo. Heralde urda çok rüzgâr **ōmak vā**. Çünkü rüzgā suyu galdırı dalga oluşturur. Çevirdiği zaman köpük yapā da undan.*

“Karşıdan deniz köpürüyor. Herhalde orada çok rüzgâr var. Çünkü rüzgar suyu kaldırır, dalga oluşturur. Çevirdiği zaman köpük yapar da ondan.”

22) A: (Kapıyı tıkladıyor.) *Duymayo bak. Evde yok mudur nedir?*

B: *Evededi u.*

A: *Hē. Namaz **gılmak vā** u zaman.*

“Namaz **kılıyor olmalı** o zaman.”

23) A: Süt aldık peynir yapalım diye ama olmadı. Beceremedik bir türlü.

B: *Aldınız süt **kesilik ōmak vā**. Süt kesilik olunca pi:nir ōmaz.*

“Aldığınız süt **kesik olmalı**. Süt kesik olunca peynir olmaz.”

24) A: *Burda denize gircem dirken , köye kitçem dirken, ōtalıktan gayboldu. Bilmem kitti bilmem kitmedi. Kitti:ni kitmedi:ni bilmeyom. Usulcacık uyur yılan gibi nere kitti belli ōmayakum. İçeri girik gâlba, bak. İçēde mi Vehbi? İçēde de yokmuş bak. **Denizde ōmak vā**, u zaman.*

“Burada denize gireceğim derken, ortalıktan kayboldu. Bilmem gitti. Bilmem gitmedi. Gittiğini gitmediğini bilmiyorum. Usulcacık, uyur yılan gibi nereye gittiği belli olmuyor ki. İçeri girmiş galiba, bak. İçeride mi Vehbi? İçeride de yokmuş bak. **Denizdedir** o zaman.”

B: *İçeri mi girdi acaba?*

A: E içēde yok didiye anan. Denize **kıtmek vā** işte. Valla bilmeyom. Erhan ābenlē de denize giriyo bak.

“E içeride yok dedi ya annen. Denize **gitmiş olmalı** işte. Vallahi bilmiyorum. Erhan abinler de denize giriyor bak”

Bitmiş bir olayın açık izlerinden yola çıkarak yapılan çıkarım ve eylemin görünen sonucuna dayalı tahmin için de bu yapı kullanılabilir. Önermenin gerçekliği ile ilgili kendi yorumunu dile getirerek, kanıta dayalı çıkarımda bulunmaktadır.

- 25) (Evinin camından bakarken Hatice'nin odun taşıdığı sonucunu çıkaracak şekilde kapısının önündeki odun kıymıklarını görüyor. Haticenin odunu taşıyıp taşımadığına şahit olmuyor.)

*Hatça gelin gışa **hazırlanmak vā**. Baksana odun daşımişlā.*

“Hatice gelin kışa **hazırlanıyor olmalı**. Baksana odun taşımışlar.”

- 26) *Anam, üstü başı su oluk bunun. Tevekkeli aşādan gēmek bilmedi. Kapı içindeki hortumlan **oynamak vā**.*

“Anam üstü başı su olmuş bunun. Tevekkeli aşığdan gelemedi. Kapı içindeki hortum ile **oynamış olmalı**.”

Bir şeye dokunarak da çıkarımda bulunulabilir. Bu durumda (27)'deki kullanım ortaya çıkar.

- 27) *Dada **işemek vā**. Altı ıslak. Bi:zini di:ştirin bakām.*

“**Çocuk işemiş olmalı**. Altı ıslak. Bezini değiştirin bakalım.”

Geçmişle bağlantılı tahmin ve çıkarımlarda da bu yapı kullanılır ancak tahmin konuşma anına ait olmasına rağmen, olayı doğrudan geçmişe bağlamak için “-mAk vā” yapısının sonuna geçmiş zaman koşacı -(y)DI eklenir. Olay geçmişe aittir ancak tahmin konuşma anına aittir.

- 28) (Dünkü olay hakkında yorumda bulunuyor)... *Unnā yukāda **ōmak vālādi**. Gelinleri guyvimelemek vā. Urda gāmak vālā.*

“Onlar yukarıdaydılar herhalde. Gelinleri koyuvermemiş (gitmesine izin vermemiş) olmalı. Orada kalmış olmalılar.”

- 29) *Kapıya vurdum emme içēde **hızmat yapmak vādi**. Çıkıpta bakmadı bana.*

“Kapıya vurdum ama, içeride temizlik yapıyordu herhâlde. Çıkıp da bakmadı bana.”

Ancak geçmişle bağlantılı durumlarda aşağıdaki (30), (31) numaralı cümlelerdeki gibi -(y)DI eklenmediği de gözlemlenmiştir. Bu durumda konuşmacı geçmiş anlamını bağlama yüklemekte olup, “-mAk vā” yapısına tekrardan eklemesiz. Çünkü -(y)DI eklese de eklemese de tahmin ve çıkarımını konuşma anına bağlamaktadır.

- 30) *Yaşar pek hasta olukmuş. Günlēni sayıyo didilē. Sigarayı pek içēdi. Herālde undan **hasta ōmak vā**.*

“Yaşar pek hasta olmuş. Günlerini sayıyor dediler. Sigarayı pek içerdı. Herhâlde ondan hasta oldu.”

- 31) (Geçen günlerde olan hırsızlık olayı hakkında konuşuyor)... *Unnā mezarlīn urdan*

giriklê eve. Āka taraftan sessiz sedasız başkası çıkamaz gölay gölay. Önce tälaya **girmek vāla**. Urdan yovaşça dama girip, urdan merdiveni **çıkmaq vāla**.

“Onlar mezarlığın oradan girmişlerdir eve. Arka taraftan sessiz sedasız başkası çıkamaz kolay kolay. Önce tarlaya **girmiş olmalılar**. Oradan yavaşça dama girip, oradan merdiveni **çıkmiş olmalılar**.”

“-mAk vā” yapısı geleceğe yönelik varsayım-tahmin (assumptive) cümlelerinde de kullanılabilir. Bu durumda cümleye beklenti ve gerçekleşme ihtimali olan tahmin anlamı yüklenebilmektedir. Gelecek ile alakalı yapılar ise mutlaka “*Fiil+AcAk olmak var*” şeklinde yapılır.

32) Hava pek garanlık. Yāmur **yācak ōmak vā**.

“Hava pek karanlık. Yağmur yağabilir/ Yağmur yağacak herhalde.”

33) Bōn kapısının önlēni **yıkamacak ōmak vā**. Erkenden çuvalları doldurmuş kapının önüne.

“Bugün kapısının önünü yıkamayabilir (yıkamayacak herhâlde).”

34) İşe **kıtçek ōmak vā**. Pek goşturuyo.

“İşe gidecek (herhâlde). Pek koşturuyor.”

Diğer yandan, yukarıdaki belirttiğimiz kullanımlara ek olarak bu yapının birinci şahıs eki ile kullanımı dikkat çekmektedir. Tahmin ve çıkarım anlamının yanı sıra kişinin deneyimini ve buna bağlı farkındalığını ifade ederek yapı ayrı bir boyuta taşınır.

35) Aā, kapının içinde **unutmak vāyım**. Getirmemişim üzüm poşetini.

“Kapının içinde unutmuşum herhâlde. Getirmemişim üzüm poşetini.”

36) İ:këndēn **uyumak vāyım**. Hiç duymadım kapının çaldını.

“Erkenden uyumuşum herhâlde. Hiç duymadım kapının çaldığını.”

Aikhenvald da belirttiği gibi “tahmin ve çıkarım anlamı içeren evidensiyel yapı birinci şahıs kullanımında fazladan semantik yaratır ve konuşmacının hatırlamadığı, sorumluluk almak istemediği konuları işaretler” (Aikhenvald 2004:9). Bu açıklamaya göre, “-mAk vā” işaretleyicisini bazı durumlarda çeşitli kanıtlara bağlı çıkarımda bulunmasından dolayı bir çeşit kanıt kipliği olarak ele alırsak örnek (35) ve (36)’da görülen kullanımın semantiğini açıklamış olur ve konuşmacının hatırlamadığı, sonradan farkına vardığı ve sorumluluk almak istemeyerek kendi eylemine yönelik içsel tahminini dile getirdiği durumu ifade eder diyebiliriz.

Son olarak bu yapıyı neden sadece dilbilgiselleşmiş “var” olarak değil de “-mAk vā” kalıp şekli olarak ele aldığımızı bakacak olursak aşağıdaki örneklerle açıklayabiliriz. Standart Türkçede örnek (37)’de olduğu gibi sırasıyla dile getirdiğimiz isteklerimizi belirtmek için “da” sözcüğünü kullanarak “*İstanbul’da da bulunma isteği*” dile getirilebilir. O zaman burada tek başına dilbilgiselleşmiş öge “var” sözcüğüdür. Buna karşın tahmin ve çıkarım ifade eden cümlede fiilin master halinden sonra “var” sözcüğüyle arasına herhangi bir bağımsız dilbilgisel unsur giremez. Yani (38)’teki gibi bir kullanım söz konusu olamaz. Kiplik işaretleyicisi olarak kullanılan “-mAk vā” birbirinden ayrılmaz bir kalıp şekil oluşturmuştur. Araya başka unsurların girmesi dilbilgisel olarak mümkün değildir.

37) *şimdi İstanbul'da olmak da var.* → Standart Türkçe

38) **(O) İstanbul'da olmak da vā.* → Sazlı Köyü Ağzı

39) *(O) İstanbul'da olmak vā.* → Sazlı Köyü Ağzı

Özetle “var” sözcüğü kalıplaşarak bulunma/varlık anlamından çıkmış kiplik işaretleyicisi olarak yeni bir semantik görev üstlenmiştir. Ağızdaki kullanımında, fiile master eki ile bağlanmış hâlde bu dilbilgiselleşme süreci devam etmiş olup, yüklemde bilgi kipliği işaretleyicisi olarak yeni bir kalıp yapı hâlini almıştır. Bu sebeple, “-mAk vā” yapısı bir kalıp şekil olarak ele alınmıştır.

7. Sonuç

Sonuç olarak “-mAk vā” yüklem işaretleyicisi hakkında şunları söyleyebiliriz:

1.“Var” sözcüğünün, fiilin master hâliyle kalıplaşarak dilbilgiselleşmesi sonucu ortaya çıkmış bir yapıdır. İşlev olarak bir kiplik işaretleyicisi olup bilgi kipliği ifade eder. Konuşmacının belli izlerden yola çıkarak konuyla ilgili tahmini, çıkarımı ve beklentisi ile çıkarıma bağlı olayın gerçekleşme ihtimalini yansıtır. Gelecek zaman kullanımında olayın gerçekleşme ihtimali ve buna yönelik beklenti anlamı daha açıktır. Kanıtlara dayalı yapılan çıkarımlarda zaman zaman kanıt kipliği şeklindeki kullanımlar da görülmektedir.

2.Bütün şahıs ekleri ile kullanılabilir, fakat birinci tekil ve çoğul şahıs kullanımı diğer kullanımlardan farklıdır. Bu kullanım “uyumuşum” cümlesindeki gibi -mİş ekinin farkında olmama, sonradan farkına varma özelliğine benzemektedir. “-mAk vā” yapısı bu farkındalık özelliğine ek olarak kişinin deneyimine yönelik kendi tahminini de içerir.

3.Diğer Anadolu ağızlarında bu yapının kullanımına pek rastlanmamıştır. Çanakkale İli dâhilinde gözlemlendiği kadarıyla sadece Ayvacık yöresinde görüldüğü düşünülmektedir. Sazlı Köyü haricinde Ayvacık ilçesinin Yalı Kolu bölgesi denilen Ege kıyısındaki diğer köylerde de yoğunlukla kullanıldığı tespit edilmiştir.

4.Şekilsel ve anlamsal özellikleri Sazlı Köyü'nün Yörük halkından toplanan derlemelere göre belirlenmiştir. Bu konu şu an itibariyle bu derlemeler ile sınırlı kalmış olup, civar köyleri de kapsayan daha kapsamlı bir çalışma gerekmektedir.

Bu derlemelerde tespit edilen “-mAk vā” yapısının çözümlemesi, Çanakkale ağızları hakkında bilgi sağlamakla beraber, yeni bir bilgi kipliği işaretleyicisi olarak Türkçedeki kiplik çalışmalarına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu sebeple, bir sonraki hedefimiz Sazlı Köyü ağzı derlemelerinden başlayarak, Ayvacık yöresinin ağız yapısını ortaya çıkarmak ve Çanakkale İli hakkında geniş çaplı bir dar alan ağız çalışması yapmaktır.

Kaynakça

AĞCA, Ferruh (2015). “Eski Türkçede Varlık ve Yokluk İşaretleyicilerinin (ba:r, yo:k) Gramerleşme Süreçleri”, *Dil Araştırmaları*, Sayı: 16, Bahar, s.83-101.

AIKHENVALD, Y. Alexandra (2004). *Evidentiality*, Oxford University Press.

BENZER, Ahmet (2012). *Türkçede Zaman Görünüş ve Kiplik*, Kabalıcı Yayınevi.

- BULUT, Serdar (2013). “Türkiye Türkçesi Ağzları Üzerine Çalışma Yapılamayan İl ve İlçeler”, Turkish Studies-International Periodical For The Languages,Literature and History or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, s.11291149. Ankara.
- CORCU, Demet (2005). “Zorunluluk Kipliği Belirtisi -mAlI'nın Anlamsal İç Yapısı”, *Dilbilim Araştırmaları*, s.33-34.
- DEMİR, Nurettin (2012). “Türkçede Evidensiyel”, *Bilig*, Sayı 62, Yaz, s.97-118.
- DEMİREL, Mehmet Volkan & KERİMOĞLU, Caner (2015). “Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Kip”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Sayı: 4/3 2015 s.1268-1289.
- DİRİK, Seval & KURIBAYASHI Yuu (2015). “Sazlı Köyü (Ayvacı/Çanakkale) Ağzında Görülen -(y)IK eki ve İşlevi”, *Dil Araştırmaları*, Güz/17, s.119-134.
- ERK EMEKSİZ, Zeynep (2008). “Türkçede Kiplik Anlamının Belirsizliği ve Anlamsal Roller”, *Dil Dergisi*, 141: 55-66.
- GÜNAY, Nesrin (2014). “Modality Semantic Fields of -(A/I)r Morpheme in Turkish Language”, *International Journal of Language Academy*, Volume 2/4, Winter, s.529-545.
- HENGİRMEN, Mehmet (2007). *Türkçe Dilbilgisi*. Engin Yayınevi, Ankara.
- JOHANSON, Lars (2003). “Evidentiality in Turkic” in Aikhenvald and Dixon (eds), s.273-91.
- KARAHAN, Leyla (2011). *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*, Ankara:TDK Yayınları.
- KERİMOĞLU, Caner (2011). *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*, İzmir: Dinozor Kitabevi.
- PALMER, F. R. (2001). *Mood and Modality (2nd edition)*, Cambridge University Press.
- ÖDEN, Zerrin Günel (1999). *Karasi Beyliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.